

DAUGELIO KOMPONENTŲ SUJUNGIAMŲJŲ SAKINIŲ YPATYBĖS

A. PIROCKINAS

Lietuvių kalbos sujungiamieji sakiniai, kurie susideda iš trijų ar daugiau komponentų¹, galima sakyti, dar visai netyrinėti, o tuo tarpu tai labai plati ir reikšminga sintaksės dalis.

Pateikiamame straipsnyje visų pirma apžvelgiami daugelio komponentų sujungiamieji sakiniai su keliais jungtukais ir. Mums čia labiausiai rūpi parodyti, kad ne visi jungtukai ir, kurie eina prieš kiekvieną komponentą, yra pasikartojantys. Ta pačia proga paliečiame ir komponentų, jungiamų jungtukais ir, o, bet, tarpusavio ryšio klausimą.

Sujungiamųjų sakinių su jungtuku ir prieš kiekvieną komponentą nėra daug. Tačiau savo struktūros ir reikšmės ypatybėmis tie sakiniai nėra vienodi.

Dalis tų sakinių sudaryta iš visiškai gramatiškai lygių komponentų, kurie yra tarsi lygios bendro, platesnio reiškinio dalys. Nė vienas komponentas čia nėra priklausomas labiau nuo kito ne tik gramatiniu, bet ir loginiu atžvilgiu, pvz.:

1. Ir čerpių buvo, ir medžių buvo, ir net langams stiklų I. S. V 176.
2. Ir aš liaudis, ir tu liaudis, ir mūsų tėvai, seneliai ir proseneliai — visi iš liaudies... A. V. V 493.
3. Ir vėl jau gaudžia puota atgijus, Ir vėl liepsnoja mums žiburiai, Ir skamba taurės, ir mirga blizga Lengvų šokėjų linksmi būriai V. M.-P. I 176.

Dar labiau tų komponentų lygumą, jų vienaarūšiškumą sustiprina bendras jiems žodis, einantis pačioje sakinio pradžioje, arba bendras šalutinis sakiny, pvz.:

1. Tuomet ir toji atšals, ir jis atvės, ir Palmutė pasveiks A. V. V 284.
2. Tad ir kita apsverkė akis, Ir kitą širdį varstė skausmas, Ir kitai minčiai užtemė saulutė V. M.-P. I 112.
3. O kal jis atgal jojo,

¹ Sujungiamojo sakinio komponentu laikome ir tą, kuris sudarytas iš dviejų predikatyvinių vienetų, susijusių prijungimo santykiu, t. y. komponentas gali būti sudarytas iš pagrindinio ir šalutinio „sakinio“.

tai ir paukščiai linksniau čiulbėjo, ir giria gražiau šlamėjo, ir saulė skaisčiau švietė, ir vėjelis švelniau pūtė V. Kr. DZSZP 116.

Šių sakinių komponentuose esą tariniai paprastai pasako sykiu vykstančius veiksmus, todėl jų laikai, o dažnai ir veikslai sutampa.

Tačiau yra rasta keletas trijų komponentų sakinių, kurie skiriasi nuo aukščiau apžvelgtųjų tuo, kad tarp komponentų pastebima loginė-semantinė priklausomybė. Pvz.:

1. — Ir tavo tėvas jį garbino, ir todėl pranyko jo narsumas, ir paniekino jį visos šalies žmonės. V. Kr. DZSZP 115. 2. Ir palietė pirštais kanklius vaidilą, Ir štai suskambėjo vakarė tylą, Ir žavūs garsai stebuklingos dainos Pasklido iš aklo vaidilos burnos V. M.-P. I 441.

Pastarųjų sakinių jungtukai ir, nors jie ir pasikartoja, nepažymi komponentų reikšmės lygumo: jau pats pirmasis ir rodo komponento ryšį su ankstesniąja mintimi, su kuria kitų komponentų mintys nėra susijusios. Todėl čia iš tiesų nėra ir tikro jungtukų pasikartojimo. Tų sakinių komponentai dažniausiai išreiškia nesutampančius laiko atžvilgiu veiksmus, dar, be to, susijusius rezultatiniumi santykiu, užtat jų tariniai paprastai būna įvykio veikslai.

Tarp abiejų sakinių rūšių yra ir dar vienas skirtumas: pirmųjų sakinių komponentus galima be ypatingo vargo sukeisti vietomis. Nuo to sakinio reikšmė nepasikeičia. Tuo tarpu antrosios grupės sakinių komponentų keisti vietomis negalima.

Zemiau pateikiame keturių komponentų sujungiamąjį sakinį:

Ir nukrito bernužėlis, ir pataikė galva (vardininkas ar įgainingas!) akmenėlin — ir pabalo skaisčius veidai, ir užmigo bernužėlis sunkiuoju miegelium, ir paliko merguželę vieną tamsioje girelėje, svetimoj šalėlėj V. Kr. DSSZP 58.

Pateiktojo sakinio struktūra nėra taip jau paprasta: viena, po antrojo komponento nutrūksta išvardijamų reiškiniių grandinė, o trečiasis jungtukas ir pradeda naują reiškiniių eilę, todėl iškyla klausimas, ar tasai ir jungia abi komponentų grupes; jei jis nejungia, tai sakiny s būtų mišrus — jungtukinis-bejungtukis. Antra, įdomu pastebėti, kad paskutiny sis ir kaip lygų narį jungia vienaarūšę sakinio dalį su predikatyviniais vienetais. Vadinasi, tam tikrais atvejais pasikartojantis ir gali jungti kelias nevienodos gramatinės vertės sakinio dalis.

Norėdami pailustruoti pastarąjį teiginį, kad pasikartojantis jungtukas ir gali jungti kelias vienaarūšių sakinio dalių grandines, pateikiame šiuos sakinius:

1. Ir pats įsilieju į plaukiančią minią, Ir žmogų randu žmonėse, — Ir laimė, ir džiaugsmas sprogdina krūtinę, Ir veržias į laisvę dvasia V. M.-P. I 496. 2. [...] su jais galima ir pabėgioti, ir pažaisti, ir pasipešti, ir laukan, ir miškan nubėgti [...] A. V. V 190.

Pirmasis sakiny s sudėtinis. Galima sakyti, kad pirmieji du jungtukai ir susieja dvi vienaarūšes sakinio dalis. Tačiau labiausiai problematiškas yra pastarųjų 3-jų ir vaidmuo: kyla klausimas, ar pirmasis jų kartu su antruoju, be vienaarūšių sakinio dalių laimė, džiaugsmas, nejungia tik

kartu su trečiuoju ir taip pat ir dviejų sujungiamojo sakinio komponentų. Tokia dviguba vieno iš pasikartojančių jungtukų ir funkcija būdinga ir antrojo pavyzdžio ir, einančiam prieš laukan.

Čia, žinoma, kyla klausimas, kodėl galima taip jungti nelygias vienarūšių konstrukcijų grandines. Mes sakytumėm, kad tuo atveju, kai yra keli pasikartojantieji jungtukai, išskyla jų pabrėžiamoji funkcija, kuri dargi nustelbia jungimo funkciją. Kadangi tie ir pabrėžia kiekvieną komponentą ar narį, jie visi — ir sujungiamojo sakinio komponentai, ir vienarūšės sakinio dalys — pabrėžimo atžvilgiu yra vienodi. Taigi, čia mes turime vieną ryškų pavyzdį, kaip pasikartojantys ir suartėja savo funkcija su dalelyte.

Žymiai daugiau yra trijų komponentų sakinių su dviem jungtukais po pirmojo ir antrojo komponento.

Tuos sakinius galime skirstyti pagal komponentų priklausomumą vienas kitam į tris grupes.

a) Pirmosios grupės sakinių komponentai vienas nuo kito nepriklausomi tiek, kiek nepriklausomos atskiros, lygios vertės dalys, sudarančios visumą, pvz.:

1. Štai durys išlaužtos, ir langą Vėjas atplėštą supa, ir nykiai žėruoja dangus A. Vc. I 215. 2. Mūsų tėvai taip gyveno, ir mes taip gyvensime, ir mūsų vaikai taip gyvens ir mirs V. M.-P. VI 625.

Čia tarsi praleistas prieš pirmąjį komponentą pasikartojantis jungtukas ir. Tokia konstrukcija labai ryškiai perduoda pridūrimo santykį, ryškiau, negu su pasikartojančiu jungtuku prieš kiekvieną komponentą.

b) Antrąją grupę sudaro tokie sakiniai, kurių antrasis ir trečiasis komponentas, tarp savęs būdami lygūs, loginiu atžvilgiu priklauso nuo pirmojo komponento, pvz.:

1. Vokiečių artilerija greit nutilo, ir tiktai po mišką iš apkasų pokšėjo šūviai ir zvebė, giedojo kulkos A. V. I 297. 2. — Tamsta kas kita, tamstos ir galva sukta, ir širdis kieta A. V. V 36. 3. Tik užmerk akis — ir matai neregėta, ir girdi negirdėta I. S. Obf. 282. 4. Saulėlydžio kely aš šiandien vėl sustoju, — Ir vėl širdis kraujuoja, ir mintis nuklysta V. M.-P. I 468.

Antrasis ir trečiasis komponentas gali turėti bendrų sakinio dalių (pvz., 1, 2, 4), kurios dar labiau pabrėžia tų dviejų komponentų lygumą.

c) Trečiosios grupės sakiniai sudaryti iš komponentų, kurių kiekvienas reikšmės atžvilgiu yra susijęs su prieš jį einančiu komponentu. Čia susidaro tarsi „grandininė“ priklausomybė. Pvz.:

1. Aplink sakė atsisveikinimo žodžius, linkėjimus, patarimus, ir muzikantai, sujaudinti tos valandos iškilmingumo, nesutarė, bet netrukus išsilygino, ir laisvai plačiai per žaliai gelsvai užsėtus laukus nuėjo daina P. C. VIII 134. 2. Degtukas žybtelėjo, ir toje vietoje, kur krito šviesa, siena rados giedra kaip dujų apdangalas, ir mergaitė galėjo matyti, kas yra kambaryje J. Balč. 45. 3. Kadangi šis lesalas labai nemaistingas, kurtinys suryja jo labai daug, ir todėl po medžiais, kur šie paukščiai nakvoja, guli ištisos mėšlo krūvos, ir prityrę

medžiotojai žino, kad prie tokių medžių [...] galima sulaukti kurtinio T. Iv. I 115.

Pastarųjų sakinių, kaip ir aukščiau apžvelgtųjų, jungtukai ir iš tikrųjų nėra pasikartojantys, nes jie neungia visai lygių, vienas su kitu vienodai susijusių komponentų. Čia jie jungia komponentus, tarp kurių dažniausiai yra priešasties-pasekmės santykis. Jungtukai ir čia neatlieka tos pabrėžiamosios, stilistinės funkcijos, kokią jie turi tada, kai yra pasikartojantys.

Dar mažiau yra sujungiamųjų keturių ir penkių komponentų sakinių su pasikartojančiais jungtukais ir prieš kiekvieną, išskyrus pirmąjį komponentą. Pvz.:

1. Sirdis, ilgai plakus, pailso, Ir kvapo krūtinėje stoka, Ir kopti į kalną nér galios, Ir ranką sugniáužti sunkoka V. M.-P. I 510. 2. ... Vél ūžia traktorai ir siaudžia pievos žvainos Žalioj žiedų liepsnoj vasarėj kaitroje, Ir šachtos dunda vél tenai, gilumoje, Ir supasi laivai, ir viskas auga, mainos A. Vc. I 228.

Tie sakiniai, galima sakyti, sudaro priduriamųjų sakinių grandinę: kiekvienas tolimesnis komponentas eina lyg ankstesniojo papildymas. Gal tiktai antrojo sakinio pirmieji du komponentai nėra susiję pridūrimo santykiu: jam neleidžia pasireikšti bendras abiem komponentams žodis *vél*; be kita ko, autorius, jausdamas tai, net kablelio prieš ir nepadėjo.

Mūsų pateiktieji pavyzdžiai rodo, kad ne visi jungtukai ir, einantys sudėtinio sakinio komponentų pradžioje, yra vieno galo. Kai kurie jų jungia loginiu-semantiniu atžvilgiu nelygius, priklausomus komponentus, o tie, kurie iš tikrųjų yra pasikartojantys, savo reikšme priartėja prie pabrėžiamųjų dalelyčių, žymia dalimi susilpnėdami kaip sujungimo priemonė.

Ta pačia proga norime pažymėti, kad jungtukas *o*, nors ir labai retai, taip pat gali būti pasikartojantis, pvz.:

1. O gegužis, o birželis Kaip pirma žaliuos... S. N. I 363. 2. Trys vyskupai spindėjo sidabru ir auksu, o kapitulos purpurai ir violetai, o kunigų biretai, stulos ir kamžos! V. M.-P. VI 368.

Konstrukcijų su pasikartojančiu *bet* nesame radę.

Mūsų nuomone, tai, kad su pasikartojančiu jungtuku *o* pasitaiko labai mažai konstrukcijų, o su jungtuku *bet* gal ir visai jų nėra, priklauso ne tik nuo reiškiamų loginių-semantinių santykių pobūdžio. Visai teisinga, kad sudėti galime daugelį dalykų, todėl ir jungtukas ir gali būti pasikartojantis. Tuo tarpu konstrukcijos su jungtukais *o* ir *bet* išreiškia paprastai dviejų reiškinų sugretinimo ar priešingumo santykį. Tačiau mums atrodo, kad tam tikra dalimi čia veikia ir jungtukų ypatybės. Jeigu pasikartojimas priklausytų tik nuo loginių-semantinių santykių pobūdžio, tai galėtume tikėtis, kad bent dviejų komponentų sakinius galėtų jungti pasikartojantys *o*, *bet*. Be to, jeigu palyginsime duotų konstrukcijų pasikartojančius jungtukus *o*, tai turėsime pripažinti, kad jie, kaip ir pasikartojantys jungtukai ir, yra praradę ryškų jungtukiškumą — jų jungimo funkcija yra pasilpusi, bet užtat šalia jos pastebim lyg ir tam tikrą emocinę

reikšmę, būdingą jaustukams. Vadinasi, galim padaryti išvadą, kad pasikartojantis jungtukas, be jungimo funkcijos (ji silpsta), dar prisiima ir kitą: jungtukas ir — pabrėžiamąją, jungtukas o savo reikšme iš dalies priartėja prie jaustuko. Jungtukas bet yra perdėm „racionalistinė“, gramatinė jungimo priemonė, niekada neatsisakanti savo pagrindinės ir neįgyjanti kokios antrinės funkcijos.

Kartais pasitaiko sujungiamųjų sakinių, kurių komponentus taip pat jungia keli jungtukai o, tačiau tai vis dėlto nėra pasikartojantys jungtukai, nes čia vienas jungtukas o glaudžiau sujungia du komponentus, sudarančius lyg ir atskirą vienetą, kurį savo ruožtu kitas o jungia su kitu komponentu, pvz.:

1. Štai ten piovėja pabarėje dainuoja, o kam ji dainuoja, tu nežinai, o aš jau suprantu V. Kr. AirP 50. 2. Aš turtingas, o Aleliūnas — biednas, o vienok teismas priteisė man sumokėti jam du šimtus litų A. V. V 50.

Pirmojo sakinio pastaruosius du komponentus glaudžiau jungia ne tik jungtukas o, bet ir bendras šalutinis sakinyš.

Su jungtuku bet tokios struktūros sakinių taip pat nerasta.

Kaip esame aukščiau pastebėję, sudėtiniame sujungiamajame sakinyje, sudarytame iš daugelio komponentų, jo predikatyviniai vienetai gali sudaryti glaudesnę, labiau susijusį junginį, kuris visas santykiauja su kitu komponentu. Tas komponentų ryšių nevienodumas, kurį pastebėjome sakiniuose su pasikartojančiais jungtukais, dar labiau padidėja, kai viename sakinyje vartojami keli skirtingi jungtukai, pvz., ir — o, ir — bet ir t. t. Atsižvelgdami į komponentų ryšius, sujungiamuosius sakinius galime grupuoti tam tikrais tipais.

Pirmiausia galima būtų išskirti sujungiamuosius sakinius, sudarytus iš trijų komponentų, kurių du pirmieji, jungiami jungtuko ir (gali būti ir pasikartojantis), sudaro tam tikrą vienetą, kurį jungtukas o arba bet jungia su trečiuoju², pvz.:

1. Duoda du šimtus ir dalis nemaža, o mano gyvenimas nors ir apgriuvęs, bet žemė gera Ž. I 66. 2. Didesnę metų dalį kurtinys tyliai gyvena tamsiame miško tankumyne, ir vargiai išgirsi jo balsą, bet veisimosi laikotarpiu visas jo gyvenimo pobūdis pasikeičia [...] T. Iv. I 115—116. 3. Jau ir saulė nusileido už medžių, ir tamsi giria užgulė girias, o jisai vis dar vijo V. Kr. DŠSZP 35—36. 4. Ir klebonas kvietė, ir tėvas norėjo, bet jis pasiliko namie V. M.-P. III 160.

Patektuose sakiniuose, būtų galima sakyti, dominuoja jungtukai o, bet: jie visą sakinį skaido į dvi dalis.

Tačiau yra sujungiamųjų sakinių, kur dominuoja jungtukas ir, tuo tarpu jungtukas o arba bet susieja antrąjį ir trečiąjį komponentą į bendresnę vienetą, kuris jau kaip visuma yra susijęs su pirmuoju komponentu, pvz.:

² Su kltais jungtukais sujungiamųjų sakinių dėl straipsnio apimties negalime aptarti.

1. Tik nakčia, tik sapne sapnuodavo, kad karan joja tolimon šalin, kad ten vienas gudų šimtus kapoja — ir jo sapnas buvo kaip gyvenimas, o gyvenimas kaip sapnas V. Kr. DSSŽP 111. 2. Ežeras buvo nearti, už kokio versto, miške, ir draugas nenorėjo taip toli eiti ir dar tokiam karšty, bet aš įgundžiau jį V. Kr. AirP 98.

Rastas vienas kitas sujungiamasis sakiny, kurio trečiasis komponentas loginiu-semantiniu ryšiu yra daugiau susijęs, peršokdamas antrąjį, su pirmuoju, pvz.:

Keletą dienų sugaištame, tai tiesa, ir vargo nemaža, bet rudenį laiko užtenka V. M.-P. VI 503.

Komponentų loginio ryšio požįriui tarp savęs skiriasi ir sakiniai, kurių I ir II komponentą jungia o, II ir III — jungtukas ir. Daugiausia yra sakinių, kurių trečiasis komponentas yra susijęs tik su vienu antruoju, pvz.:

1. Lietus linojo, o Dvainis eidamas mąstė apie dalia negerą, ir širdį jam suspaudė nuliūdimas V. Kr. AirP 199. 2. Mėnuo, į seną, dar buvo netekėjęs, o ir žvaigždės spindėjo neaiškiai, ir jų buvo taip nedaug tame patamsėjusiam gegužės dangaus aukštyje V. M.-P. VI 339. 3. Rudeniop nusišėrusiam paukščiui išauga plunksnos, kurių kraštai yra balsvi, arba bent šviesesni, negu plunksnos vidurys, o žiemos metu, ypač pavasarį, šie šviesūs kraštai nudyla ir lieka tik vidurinė tamsi plunksnos dalis T. Iv. I 16.

Šiuose sakiniuose aiškiai pastebimos dvi dalys, kurias jungia jungtukas o, čia jis yra dominuojantis.

Antrosios grupės sakinių komponentai loginiu atžvilgiu yra susiję tokiu būdu, kad antrieji ir tretieji komponentai, būdami lygūs, kartu yra kiekvienas susiję ir su pirmuoju, pvz.:

1. Bet kiek laiko praėjo, o jo vis nebuvo, ir jokios žinelės apie jį neturėjo J. Bjl. I 232. 2. Jonas Puodžiūnas prigulė po liepa ir apsimetė miegą, o tuo tarpu mugėjo kiekvienas jo sąnarys ir trūkčiojo akių vokai A. V. V 52—53.

Antrasis ir trečiasis komponentas gali turėti bendrų žodžių (pvz. 2), kas dar labiau pabrėžia, kad jie vienodai susiję su pirmuoju.

Pasitaiko vienas kitas sakiny, kuriame dominuoja ne o, bet jungtukas ir. Šiuo atveju jungtukas ir dalina sakinį į dvi dalis, kurių pirmoji savo ruožtu yra sudaryta iš dviejų komponentų, sujungtų jungtuku o, pvz.:

Aš turiu tavo meilę, o tu mano, ir niekas mudviejų neperskirs V. M.-P. VI 598.

Tarp komponentų, kuriuos jungia jungtukai o, ir, gali-būti grandinės pobūdžio ryšys. Tada kiekvienas komponentas sudaro atskirą struktūrinę sakinio dalį, ir sakiny yra ne dviejų, bet trijų dalių, pvz.:

1. Tik pačioje aukščiausioje stovi vienkiemis, o žemyn takas ir dar žemiau — senas šulinys P. C. II 9. 2. Ir ne šuo losnoja, o vaiduoklis vaidenasi kapuose, ir Vilius toli toli... I. S. V 120.

Esama trijų komponentų sujungiamųjų sakinių, kurių komponentus jungia po pirmojo jungtukas **bet**, o jungtukas ir po antrojo komponento.

Komponentų tarpusavio ryšio atžvilgiu šie sakiniai nėra vienodi. Didžiausia aptariamųjų sakinių dalis sudaryta tokiu būdu, kad jungtukas ir trečiąjį komponentą, parodydamas jo loginį priklausomumą, jungia su antruoju, pvz.:

1. Daug dar kalba kunigas, bet Grėtei tai taip nesvarbu, ir ji nekantriai pradeda laukti visų ceremonijų pabaigos I. S. IV 285.

2. Kasdien rytą, vos švintant, jis nunešdavo kurapkoms grūdų kibirą; bet kartais jam pasitaikydavo valandėlę pavėluoti ir tuomet jis rasdavo jau visą kurapkų pulką lesinimo vietoje T. Iv. I 135.

Tuose sakiniuose sukeisti vietomis antrojo ir trečiojo komponento negalima, kas taip pat rodo, jog antrasis komponentas pasakytoje mintyje trečiojo komponento atžvilgiu dominuoja. Tuo tarpu yra sakinių, kur ir antrasis, ir trečiasis komponentai tarp savęs yra lygūs; jie vienodai santykiauja su pirmuoju komponentu, ir juos galima keisti vietomis, pvz.:

1. Tu gyveni iš naujo sielvartą ir džiaugsmą, Bet sielvartas dabar nekruvina širdies, Ir džiaugsmas kraujo nebedrumsčia Vylingu verpetu V. M.-P. I 493. 2. Daug dar ko turėjo paklausti Petras, bet tuo tarpu vėliava suplevėsavo pušyje, ir muzika trenkė sukutinį V. M.-P. VI 481.

Prie pastarųjų priskirtini ir sakiniai, kurių antrąjį ir trečiąjį komponentą jungia pasikartojantis jungtukas ir, pvz.:

3. Ir užkalbėtojų šaukė, ir raganių klausė, bet ir užkalbėtojai negelbėjo, ir raganiai nieko nepadėjo V. Kr. DSSZP 139.

Galimos ir kitos komponentų tarpusavio priklausomumo kombinacijos, nors jos, tiesa, yra labai retos, pvz.:

1. Ji sugavo panelės ranką, norėjo ją pabučiuoti, bet Jadvyga pati pabučiavo savo kambarinę, ir abidvi ėmė tartis, kaip palaužti Kedulio užsispyrimą neleisti dukters už Balsių Petro V. M.-P. VI 58.

2. Aš nutaisau — pagal savo supratimą — labai nuolankų veidą, bet jis greičiau atrodo baisiai kvailas, ir aiškiai matomai atkišu savo kriukį I. S. Obt. 321.

Priešpaskutiniame sakinyje (1) trečiasis komponentas jungiamas ne su vienu kuriuo, bet kartu su abiem pirmaisiais, kurie sudaro lyg ir atskirą vieningą grupę. Paskutiniajame sakinyje trečiasis komponentas, peršokdamas antrąjį (jis artimas įterptiniam sakiniui), yra susijęs su pirmuoju komponentu.

Galimi, nors jų ir nedaug, tokie sakiniai, kur, tarp pirmųjų dviejų komponentų esant **o**, antrąjį ir trečiąjį komponentą jungia jungtukas **bet**, pvz.:

1. Kaimynai nemėgo Misiulio, „seilium“ už akių pravardžiavo, o kiti tiesiog nekenė, bet susiremti su juo vengė visi V. Kr. R 168.

2. Retkarčiais buvo girdėt čia pat miegančio vaiko ramus šnirpštimas, o kartais atsiliepdavo ir svirplys, bet visus tuos garsus nustelbė

šnyptimas ir šniokštimas iš užstalės P. C. VIII 60. 3. Vienos lauko darbininkės renka žiedų dulkes, o antrosios nektarą, bet būna ir tokių bičių, kurios renka ir žiedų dulkeles, ir nektarą J. Krišć. 52.

4. Senolėlė, Marelė ir Kazelis skaniai jau miegojo, o Juozapas su Magdele sėdėjo dar ant suolo po langais, žiūrėjo abudu į tolybę, bet jų akys niekur nesirėmė Ž. I 157. 5. Kitą naktį atėjo dar daugiau pelių, o sekmadienį atsekė net dvi žvynės; bet žvynės pasaką išpeikė J. Blč. 17.

Kaip rodo pavyzdžiai, trečiasis komponentas yra nevienodai susijęs su kitais komponentais. Dalies sakinių (1—3) jungtukas **bet** jungia trečiąjį, jį priešpastatydamas, su abiem pirmesniaisiais komponentais. Tuo tarpu kituose pavyzdžiuose (4, 5) trečiasis komponentas priešpastatomas tik antrajam. Pirmuoju atveju sakinytis yra sudarytas iš dviejų dalių, kurias jungia jungtukas **bet**, o antruoju atveju sakinio dvi dalis jungia jungtukas **o**.

Žymiai mažiau, negu su jungtukais **bet** — **ir**, bet daugiau, negu su **o** — **bet**, yra sujungiamųjų sakinių iš trijų komponentų, kuriuos jungia jungtukai **bet**, **o**. Pvz.:

1. Elzytė, nenutraukdama akių, žiūrėjo į ją; bet staiga kalnai, miškai ir pilis išnyko, o jų vietoje atsirado dvidešimt gražių, panašių į viena kitą, bažnyčių su aukštais bokštais ir smailiais langais J. Blč. 286. 2. Spalio mėn. jie paprastai išskrenda iš mūsų krašto, bet T. Zubavičius dar matė jų (Biržų apskr.) 1938 m. lapkričio 4 d., o Thienemann'as Neringoje 1910 m. paskutinį matė dar lapkričio mėn. 15 d. T. Iv. I 143. 3. Patarė jų vekselius protestuoti, bet kaip aš galiu protestuoti, kad vienų palūkanų keliolika šimtų susidarė, o vekseliai neterminuoti! A. V. V 286. 4. Ne tik šv. Jonas praėjo, bet jau ir po šv. Petro, o lietaus kaip nėra, taip nėra Ž. I 211.

Paprastai šiuose sakiniuose dominuoja jungtukas **bet**, tačiau, kaip rodo pavyzdžiai (4), sakinyje gali dominuoti ir jungtukas **o**, kuris dalina visą sakinį į dvi dalis; šiuo atveju jungtukas **bet** jungia du vieną dalį sudarančius komponentus.

Apžvelgtieji sakiniai, kurių komponentus jungia jungtukai **ir**, **o**, **bet**, rodo, kad, esant vienodai jungtukų schemai, t. y. vienodiems sakinių modeliams, predikatyvinių vienetų ryšiai gali būti skirtingi. Be to, trijų komponentų sujungiamųjų sakinių jungtukai taip pat nėra vienodos vertės: vienas iš jų, galima sakyti, yra dominuojantis, o kitas lyg ir antrojo laipsnio. Ir tokiu dominuojančiu jungtuku, dalijančiu visą sakinį į dvi dalis, gali būti ne tik jungtukai **o**, **bet** (jiems tai būdingiau), bet ir sudedamasis jungtukas **ir**.

Vilniaus valstybinis V. Kapsuko v.
universitetas
Lietuvių kalbos katedra

[teikta
1964 m. balandžio mėn.

SUTRUMPINIMAI

- A. V. — A. Vienuolis, Raštai, I, V, 1953, 1954.
A. Vc. — A. Venclova, Raštai, I, 1955.
J. Bil. — J. Biliūnas, Raštai, I, 1954.
J. Bič. — H. K. Andersen, Pasakos (vertė J. Balčikonis), 1957.
J. Krišč. — J. Kriščiūnas, Įdomūs bičių gyvenimas, 1949.
I. S. — I. Simonaitytė, Raštai, IV, V, 1958.
I. S. obt. — I. Simonaitytė, ...o buvo taip, 1960.
P. C. — P. Cvirka, Raštai, II, VIII, 1949.
S. N. — S. Nėris, Raštai, I, 1957.
T. Iv. — T. Ivanauskas, Lietuvos paukščiai, I, 1957.
V. Kr. AirP — V. Krėvė, Apsakymai ir padavimai, 1955.
V. Kr. DSSZP — V. Krėvė, Dainavos šalies senų žmonių padavimai, 1957.
V. Kr. R — V. Krėvė, Raganius, 1958.
V. M.-P. — V. Mykolaitis-Putinas, Raštai, I, III, VI, 1959.
Z. — Zemaitė, Raštai, I, 1956.
-

ОСОБЕННОСТИ МНОГОКОМПОНЕНТНЫХ СЛОЖНОСОЧИНЕННЫХ ПРЕДЛОЖЕНИЙ

А. ПИРОЧКИНАС

Резюме

В данной статье рассматриваются некоторые типы многокомпонентных сложносочиненных предложений.

Несколько союзов *ir* (=и), связывающих (они повторяются перед каждым компонентом) части сложносочиненного предложения, не всегда являются повторяющимися, так как компоненты не одинаково относятся друг с другом: между ними выражаются зависимые логико-семантические отношения.

Далее в статье приводятся некоторые типы трехкомпонентных сложносочиненных предложений, где двучленность предложения определяется не союзом *bet* (=но) или союзом *o* (=а), но соединительным союзом *ir* (=и). Таким образом можно сделать вывод, что выражение двучленности сложносочиненного предложения не является специфической чертой противительных союзов *bet*, *o* (но, а), а зависит и от других структурно-смысловых особенностей предложения.
